

12 Eylül Darbesi ve Türkiye’de Sendikasıızlaştırma

Akif AVCI

1. Giriş

Bu çalışma 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye’deki sendikali işçi sayısındaki azalmanın nedenlerini araştırmaktadır. Türkiye işçi sınıfının sendikasıızlaştırılması ve güvencesizleştirilmesi olarak adlandırabileceğimiz bu süreç 1970’lerin sonundan itibaren etkili olmaya başlayan neoliberal politikaların hayata geçirilmesi ile başlamış, 1980 askeri darbesi ile ivme kazanmış ve 1982 Anayasa’sının yürürlüğe girmesi ile de yasal bir düzleme oturmuştur. Bu tarihsel ve siyasal olayların ışığında, bu çalışma sendikasıızlaştırma ve sosyal-siyasal hak gaspları başlığı altında kendisini konumlandırmaktadır. Bu çalışmanın temel savı, Türkiye’de işçi sendikalarının üye sayılarındaki azalışın nedeni 1970’lerin sonundan itibaren Türkiye sosyal-siyasal-ekonomik yaşamında -farklı dönemlerde farklı biçimlerde- görünür hale gelen neoliberal politikaların bir sonucu olduğudur. Bu çalışma sendikasıızlaştırma politikalarına tarihsel maddeci bir açıdan yaklaştığı için ne sadece ekonomik düzlemde açıklamalar getirmekte ne de sosyal yaşamın İslamlaştırılması savına ağırlık vermektedir. Daha açık bir ifade ile bu çalışma savını politik, sosyal ve ekonomik bağlamından koparmadan diyalektik bir bütünlük içinde ele almaktadır. 24 Ocak 1980 Kararlarının, 1982 Anayasası’nın getirdiği yasal hükümlerin ve bu dönemde ivme kazanan “İslamlaştırma” politikalarının teker teker derinliklerine inerek bütünlükçü bir analiz yapmaktadır. Bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye’deki sendikalar ve sendikal faaliyetler hakkında sayısal ve nicel veriler verilecektir. Bu bilgiler ışığında 1982 Anayasası -oluşturulduğu tarihsel ve ekonomik koşullar da göz önüne alınarak- 1961 Anayasası ile karşılaştırılmaktadır. İki anayasa

arasındaki farklılıklar ve sendikal faaliyetlere karşı getirdikleri özgürlükler/kısıtlamalar Türkiye'nin içerisinde bulunduğu kapitalist düzlem ile birlikte ele alınmaktadır. Ayrıca, bu çalışma 1982 Anayasası'nın sınıfsal örgütlenmenin bir biçimi olarak sendikalaşmaya karşı getirdiği bir savunma mekanizması olduğunu iddia etmektedir. İkinci bölüm 1970'lerin sonlarından itibaren Türkiye işçi sınıfının örgütlenmesinin önündeki en büyük engellerden biri olan neoliberal politikaları ele almaktadır. Bu bölüm ayrıca neoliberal politikaların işçi sınıfı üzerinde bir hegemonya kurma sürecindeki etkisini incelemektedir. Bu bölüm 1980 sonrasındaki süreçte devlet ile yerel ve uluslararası sermaye sınıflarının arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin işçi sınıfı üzerindeki etkisini de incelemektedir. Bu çalışma üçüncü bölümde 1980 darbesi sonrasındaki süreçte devlet yöneticileri ve yerel-uluslararası sermaye sınıfları tarafından hayata geçirilen "İslamlaştırma" politikalarının işçi örgütlenmeleri üzerindeki olumsuz ve yıkıcı bir etkisi olduğu savını ileri sürmektedir. Bu bölüm devlet yöneticilerinin ve sermaye sınıfının İslamlaştırma politikalarını örgütlü bir kitle oluşmasının önünde bir set olarak hayata geçirdiğini ve bu politikanın ekonomik, sosyal ve siyasal düzlemde bir yansıması olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, bu bölüm toplumsal ve siyasal alanda örgütsüz emeğin ve bu emeğin sömürü sürecinin İslamlaştırma politikaları ile meşrulaştırıldığı görüşünü de ileri sürmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye işçi sınıfının 1961 Anayasa'sı ve o dönemdeki örgütlü işçi sınıfının faaliyetleri ile elde ettiği kazanımların 1970'lerin sonlarında başlayan neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması, 1980 askeri darbesi ve 1982 Anayasası'nın hükümleri ile nasıl yok edildiğini ele almaktadır.

2.1. Türkiye’de Sendikalar ve Sendikal Faaliyetlere Kısa bir Bakış

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 1923’te kurulmasından günümüze kadar gelen süreçte 4 büyük sendika siyasal ve ekonomik etkileri ve Türkiye siyasi hayatındaki yeri açısından diğerlerinden daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu sendikalar ve kuruluş tarihleri şöyledir: TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1952), HAK-İŞ (Hak İşçileri Sendikaları Konfederasyonu, 1976), KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu, 1995), ve DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1967).

Bu sendikaların hepsi 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra askeri cunta tarafından kapatılmış ve yasal düzlemdeki varlıkları silinmiş olmasına rağmen darbeden 4 ay gibi kısa bir süre sonra TÜRK-İŞ yeniden yasaklılar listesinden çıkarılarak faaliyetlerine devam etmiştir (Margulies & Yildizoglu, 1984). Sol işçi sendikalarının kaderi ise TÜRK-İŞ gibi “sarı sendikaların”ki, yani Amerikan tipi patron ve devlet yanlısı sendikaların, kadar yaver gitmemiştir (Akkaya, 2002: 68). Zira bu tarz sendikalar işçi sınıfının taleplerini sistem içerisinde eritip, burjuvazi ve devletin çizdiği legal sınırlar içerisine hapsolmuşlardır. Ancak DİSK gibi işçinin kolektif eylemini örgütlemeye dayalı hareket ettiğini iddia edebileceğimiz sendikaların faaliyetleri ise ancak 1990 sonrasında yasallaşmıştır. DİSK’in faaliyetlerine devam etmesine ancak 1991 yılı itibari ile yasal izin çıkmış olacaktır (Yıldız & Freyer, 2004).

2.1.1. Sendikalı İşçi Sayılarındaki Değişimler, Darbeden Önce ve Sonra

Bu çalışmanın temel savını oluşturan iddia için çok önemli bir veri ortaya sunan bu istatistikler büyük resmi ve darbenin emekçiler üzerindeki yıkıcı etkisini görebilmek için büyük bir önem arz etmektedir. 1966 yılı istatistikleri baz alındığında Türkiye’de 409 tane farklı sendikanın aktif bir şekilde faaliyet gösterdiğini ve 1970 yılına gelindiğinde bu rakamın 717’ye ulaştığını görmekteyiz (Berberoğlu, 1982). Bu verilere paralel bir şekilde sendikalı işçi sayısının da yine 1960lı yıllar boyunca giderek arttığını gözlemlemekteyiz. Ayrıca, 1980 askeri darbesine giden sürecin Türkiye emekçileri üzerindeki baskıcı politikalarının görünür olmasına kadarki süreçte, yani 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 arası dönemde, sendikalar hem ekonomik-endüstriyel hem de siyasal alana etkin ve etkili bir şekilde katılmışlardır.

Sendikalı işçi sayısındaki istatistikler de bir belirsizlik olduğu göze çarpmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının (ÇSGB) Türkiye’de sendikalı işçi sayısı üzerine yayınladığı istatistiklerde bir uyumsuzluk söz konusudur. Aynı şekilde DİSK ve ÇSGB’nin istatistikleri de birbiri ile örtüşmemektedir. Bu çelişki ve tutarsızlıkların başlıca nedeni olarak Türkiye’de sendikalı işçi sayısı resmi hesaplama yöntemlerinin bilimsellikten uzak olduğu gerçeğidir.

DİSK’in yayınladığı rakamlara göre Türkiye’de 1980 askeri darbesi öncesinde 2.5 milyona yakın sendikalı işçi varken, bu rakam 2010 yılı itibari ile 650 bin kişi seviyesindedir (Hazman, 2013). Kaldı ki bu noktada 1960’larda ve 1970’lerdeki çalışan sayısı ile 2010 yılındaki çalışan sayısı arasındaki farkı da göz önüne almak gerekmektedir. Ancak o zaman, 1980 sonrası sendikasızlaştırma ve güvencesizleştirme politikalarının yarattığı yıkımı daha da görünür kılabiliriz.

2.1.2. 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'na Bir Bakış

Bu bölüm 1961 ve 1982 anayasalarını sendikal faaliyetlere ve işçi örgütlenmesine karşı takındıkları tavır bağlamında değerlendirecektir. Hiç şüphesiz 1982 Anayasası bu minvalde 1961 Anayasası'ndan çok büyük farklılıklar göstermektedir ve işçi örgütlenmesini engellemek için ontolojik bir zemin içermektedir. Diğer bir ifade ile var oluş sebebi olarak işçi örgütlenmelerini engellemeyi yani sendikal faaliyetlerin önüne geçmeyi merkezine almıştır. Buna karşın, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası ile kıyaslandığında görece daha özgürlükçü, ekonomik ve sosyal haklara daha fazla öncelik ve önem veren ve en önemlisi bir sendikaya üye olma konusunda işçileri teşvik eden, en azından kısıtlamayan bir yapıya sahiptir (Sakallıoğlu, 1991). Örneğin, 1963 yılında kabul edilmiş olan 274 Sayılı sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası güvencesi altında “Grev Hakkı Toplu Pazarlık” dönemi işçiler için başlamıştır (Koç, 1992: 41). Bu yasalar ve gelişmeler işçilere görece daha özerk ve özgür bir ortam sunmuştur (Işıklı, 1995: 173). Bu bağlamda 1961 Anayasası toplu grevi yasaklayan düzenlemeleri kaldırması ile işçi örgütlenmesine karşı görece olumlu bir tavrı vardır. Öyle ki bu ortamda işçi sınıfı kendi partisini kurabilecek bir kendinden bilinçlenme yaşamıştır (Akkaya, 2002: 64). Ayrıca, çoğulcu ve özgürlükçü yasaları, ayrıca öğrenci birliklerini, sivil toplum kuruluşlarını, birlikler ve diğer sivil kurumları siyasal hayata katılma noktasındaki teşvikleri ile 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti tarihinin görece en demokratik anayasası olma özelliğini hala korumaktadır.

Diğer taraftan 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın aksine işçi örgütlenmesi ve sivil birimlerin siyasal alana katılmasını kısıtlayıcı hükümler barındırmaktadır. Sendikal faaliyetler 1982 Anayasası'nda “2821 Sayılı Sendikalar Kanunu” ve “2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu” ile düzenlenmiştir (Özbudun, 1991). Bu yasalar sendikaların faaliyetleri sadece üretim sürecine

katılma noktasında değil, bu süreçteki eşitsizlik ve üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi sürecinde ortaya çıkan durumlara karşı işçilerin örgütlenme-sendikalaşma faaliyetlerini de engellenmeye çalışmıştır. Örneğin, 1961 Anayasası ile işçilerin greve gitme hakkı yasallaşmışken 1982 Anayasası'nda bu hak işçilerin elinden alınmış ve sermaye karşısında emekçilerin en büyük kozlarından biri olan bu hakkın kullanımı istisna olarak algılanmıştır. Ayrıca toplu iş sözleşmeleri çok sınırlı ve işçi sendikalarının dezavantajlı olduğu bir çerçevede yeniden çizilmiş, iş güvenliği ve sosyal güvenlik alanında işçileri dezavantajlı duruma getiren ilkeler benimsenmiş, sendikaların banka hesapları, mal varlıkları ve belgelerine darbe sonrasında el konulmuştur (Blind, 2009). Kısacası işçiler 1961 Anayasası'nda elde edilmiş bir çok hakkından mahrum bırakılmıştır.

Daha somut örnekler ışığında bakıldığında, 1982 Anayasası'nın 52. Maddesinde sendikal faaliyetlerin sınırları çizilmiştir. Sendikalar anayasanın 13. maddesindeki hükümlere aykırı hareket edemezler, siyasal etkinliklerde bulunamazlar, siyasal amaç güdemezler, herhangi bir siyasal partiye destek olamazlar ve onlara destek veremezler; sendikalar kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler (Serim, 1995: 30). Anayasanın 52. ve 53. maddelerine göre işçiler birden fazla sendikaya üye olamazlar. Ayrıca sendikal faaliyetler bir iş kolu düzeyinde çalışabilecek biçimde kısıtlanmıştır. 53. madde bu kısıtlamayı daha da derinleştirerek aynı iş yerinde aynı dönemde sadece bir toplu iş sözleşmesi yapılabileceği hükmünü getirmiştir.

2822 ve 2922 sayılı toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt haklarını düzenleyen yasalar bir sendikanın toplu iş sözleşmesi yapabilmesi için faaliyet gösterdiği iş yerinde çoğunluğu sağlayabilmiş olması şartını getirmiştir. Ayrıca, sendikanın o iş kolunda çalışan işçilerin en az %10'unun kendi bünyesinde örgütlemesi zorunluluğunu da yasal düzlemde sabitlemiştir (Özerkmen, 2003: 250).

Bu yasalar ve askeri hükümetin faaliyetleri sonucu işçiler örgütlü bir şekilde hak arama eyleminden beri kılınmıştır. 1982 Anayasası'nın getirdiği hükümler sonucunda işçilerin birlik olması ve ülke genelinde toplu iş bırakma ve greve gitme gibi haklarından mahrum bırakılması sağlanmıştır. Yukarıdaki veriler ışığında denilebilir ki, 1982 Anayasası sosyal devlet ilkesinden geri dönülemez bir kopuş ifade etmekte ve sınıf temelli politikalara da bir nokta koyma açısından eşit olmayanlar arasında bir eşitlik getirme ilkesini benimsemiştir.

3.1 24 Ocak Kararları ve Neo-liberalizm Sarmalında Sendikal Faaliyetler

12 Eylül Darbesi sonrası Türkiye ekonomi politikalarının genel çerçevesini çizen ve sendikal faaliyetler bağlamında bir girdaba sokulan işçi hareketlerinin ipini çeken kararlar olarak da adlandırabileceğimiz bu kararlar 24 Ocak 1980 günü Adalet Partisi azınlık hükümeti döneminde alınan kararlardır. Turgut Özal'ın da başbakanlık müsteşarı unvanı ile bu kararların alınma sürecinde başat bir rol oynadığını hatırlatmak da fayda vardır.

Türkiye'nin neoliberalizme geçişi her ne kadar 12 Eylül askeri darbesini devam eden süreçte ivme kazanmış olsa da bu geçişin ilk izleri 1970'lerin sonunda dünyadaki küresel kapitalist kriz çerçevesinde neoklasik "market oriented" ekonomi politikaların uygulamaya konması ile başlamıştır. 1973-74 küresel petrol krizi sonrası yeni bir düzlemde evirilen dünya ekonomik sistemine ayak uydurma çabaları 12 Eylül öncesindeki hükümetler tarafından da cılız da olsa gözlemlenmektedir (Owen & Pamuk, 1998). 1979 senesinde Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF) bir finansal yardım paketini yürürlüğe sokarak Türkiye'yi içinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan kurtarmak istemiştir. Bu paket Türkiye'nin IMF'den aldığı borçlarının faizlerini dahi ödeyemeyecek duruma gelmiş olması sonucu Türkiye ve IMF arasında imzalanan bir stand-by

anlaşması kapsamında kabul edilmiştir (Marois, 2012: 65). Bu anlaşma ve 1980 darbesi sonrası süreçte uygulanan ekonomi politikaları sonucunda Türkiye devlet merkezli kapitalist ekonomi politikalarından bir kopuş göstermiş ve pazar ekonomisine keskin bir geçiş yapmıştır (Yalman, 2012: 23). Bu neoliberal politikaların amacı Türkiye ekonomisini liberalleştirmek ve devlet aygıtlarının yapısal ve kurumsal yapısını ve işleyişini yeniden düzenlemek ve yapılandırmaktır. Bu politikaların uygulanmasına askeri hükümet döneminde başlanılmış ve daha sonra devam eden sivil hükümetler döneminde hız kesmeden devam edilmiştir (Yalman, 2002: 39). Sungur Savran'ın da ifade ettiği gibi Türkiye'nin neoliberalizme geçiş süreci (...dış ticaretin liberalleştirilmesi ve özelleştirmelerin genel ilke olarak ön plana çıkması, dış yatırımın teşvik edilmesi ve dış yatırım için gerekli koşulların sağlanması...) 24 Ocak 1980 kararları ile somutlaşmış ve 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile kristalleşmiştir (Savran, 2002: 15).

Neoliberalizme geçiş uluslararası finans kuruluşlarının (IMF, DB) etkisinden bağımsız bir şekilde gerçekleşmemiştir, fakat küresel kapitalizmin taşıyıcısı konumunda olan bu kuruluşlar doğrudan bir yaptırımla bu geçişi dayatmamışlardır (Marois, 2012: 99). Böyle bir iddia devlet aygıtlarının ve yerel burjuvazinin bu süreçteki rolünü pasifize edecek bir yaklaşımdır. Türkiye devleti aygıtları askeri hükümet kontrolünde bu geçişi aktif ve gönüllü bir şekilde başlatmış ve sürdürmüştür. Askeri hükümet neoliberal politikaları hayata geçirirken, TÜSİAD merkezli İstanbul burjuvazisi başta olmak üzere, yerel burjuvazinin ve ekonomik elitlerin de desteğini almıştır (Yalman, 2002: 39; Boratav, 1990: 199-229). Ayrıca, Türkiye burjuvazisinin farklı kesimleri de bu geçişi desteklemişlerdir. Örneğin, MÜSİAD (Müstakil İş Adamları Derneği) ve TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) üyesi sermaye odakları farklı amaçlarla farklı

şekillerde bu neoliberal politikaların destekçisi olma noktasında gönüllü olmuşlardır (Öniş, 1997: 758).

3.1.1. Devlet Aygıtı ve Bu süreçteki Rolü

12 Eylül sonrası dönemde devletin yeniden yapılandırılması süreci neoklasik-bireyci devlet anlayışı temelinde şekillenmiştir. Bu neoklasik devlet algısı devleti burjuvazinin hareket alanının serbestleştirilmesi için gerekli yasal ve ekonomik düzenlemeleri yapan ve uygun atmosferi sağlayan bir mekanizma olarak algılamaktadır (Yalman, 2002: 41). Bu sebepten dolayı yerel sermaye odakları uluslararası pazarda rahat hareket edebilmek için bu süreçte devlet aygıtları ile ortaklaşa bir şekilde işçi sınıfı üzerindeki tahakkümün ağırlaştırılması için çalışmışlardır.

Neoliberal dönemde, sermaye odakları devlete biçilen rolün yetersiz olduğunu ve sadece yasal zemini hazırlamaktan daha fazlasını yapması gerektiğini savundular (Marois, 2012: 194). Bu sebepten ötürü devlet aygıtları neoliberal politikalara sadık olan sermaye odaklarını aktif bir şekilde desteklemiş ve bu odaklar tarafından da destek görmüştür. TÜSİAD, MÜSİAD ve TOBB başta olmak üzere, devlet farklı sermaye odaklarını organize etme rolünü yerine getirmiştir bu süreçte.

1982 Anayasası ile devlet-sermaye arasındaki işçi sınıfına karşı oluşturulan ittifak sadece bu iktidar odakları arasındaki ittifakı derinleştirmekle kalmamış devletin şeklini ve yapısını da değiştirmiş, yeniden yapılandırmıştır. Galip Yalman'ın da belirttiği gibi bu ittifak sınıf temelli politikalarla bir nokta koyma konusunda çalışmıştır (Yalman, 2002: 38). Bu politikalar ışığında sendikalar kapatılmış ve işçi sınıfının örgütlenmesi önünde sayısız engel siyasal ve sosyal zemine yerleştirilmiştir (Özbudun, 2000; Sakallıoğlu, 1991).

Yukardaki bilgiler ışığında ortaya çıkan gerçeklik şudur ki; Türkiye küresel kapitalizm içerisinde rekabet edecek ucuz ve örgütsüz işgücüne sahip olmuştur ve bu durum 1982 Anayasası'nın hükümleri ile de garanti altına alınmıştır. Sermaye ve devletin temel hedeflerinden biri, Türkiye'deki ucuz ve örgütsüz iş gücü küresel kapitalizmin üretim zincirine eklemlenmeli ve Türkiye'nin bu alandaki "mukayeseli üstünlüğü"nden faydalanılmalı idi (Marois, 2012: 102). Bu amaç doğrultusunda askeri hükümet Türkiye para birimini devalüasyona uğratmış ve ihracatı daha cazip kılacak tedbirler de almaktan geri kalmamıştır. Bu politikalar işçi sınıfını tahakküm altına alarak Türkiye'nin 1980 öncesinde uyguladığı ithal ikameci dış ticaret politikasından bir kopuş ve aynı zamanda dış piyasa odaklı ihracatta dayalı bir dış ticaret politikasına bir geçiş niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye neoliberalizme geçiş ile birlikte küresel kapitalizme eklemlenme hedefinde sermaye ve devlet aygıtları lehine bir politika izlerken, işçi sınıfının sosyal-siyasal-ekonomik haklarını ve bu haklara ulaşma noktasındaki örgütlülüğünü ters-yüz etmiştir. Bu geçiş neoklasik kendi kendini düzenleyen pazar ilkesi temelinde gerçekleştirilmiş ve serbest piyasa ekonomisine geçişteki en ufak engel dahi işçi sınıfı aleyhine bertaraf edilmiştir. Sermayenin işçi sınıfı üzerindeki baskısı giderek artmış, gelir dağılımındaki adaletsizlik çok daha fazla belirgin olmuş ve Özal dönemindeki özelleştirme politikaları ile de sermaye devlet aygıtı arasındaki görece özerk ilişki işçi sınıfı aleyhine daha da güçlenmiştir.

4.1 Darbe Öncesi ve Sonrası Siyasal Atmosfere Bir Bakış

12 Eylül askeri darbesine giden siyasi süreçte hem sokaklar şiddet sarmalı içerisinde hapsolmuş hem de parlamentoda hükümet krizleri artık aşına olunan

bir durum haline gelmiştir. Sol ve sağ görüşleri öğrenciler birbirleri ile çatışırken devletin kolluk kuvvetleri de bu çatışmaların bir tarafı olmuştur. Bu iki durumun halk üzerindeki yansıması hiç şüphesiz dikkate değer bir etki yaratmıştır. Sıradan yurttaşlar kendilerini güvende hissetmez olmuş ve içerisinde bulunduğu “anarşi” ortamından bir an evvel kurtulup meşru bir otoriteye boyun eğmenin arzusu ile yatıp kalkar hale gelmiştir. Bu sebeplerden dolayı darbeye giden süreçte halk tarafından bir tepkisizlik vardır ve hatta darbeyi “selamlarla” karşılama durumu da dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

12 Eylül askeri darbesinin işçi örgütlenmesi üzerindeki yıkıcı etkisi siyasal partilerin de askeri hükümet tarafından kapatılması ile politik alanda bir örgütlenmenin de önünü kapamıştır. Siyasi liderlerin yasaklı hale gelmesi ve askeri hükümetin izni dışında hiçbir siyasi örgütlenmeye müsaade edilmemesi (Blind, 2009) darbe öncesi süreçte politik olan sokak hareketlerinin de baskı ve şiddet yolu ile bastırılması ile birleşince 1980’ler Türkiye işçi hareketleri için kara yıllar olmuştur.

Darbe öncesi süreçte örgütlü bir şekilde politik sorunlarla ilgilenen işçi sınıfı sınıf bilinci kazanma noktasında giderek büyük merhaleler kat etmekteydi. 1970’lerde yaklaşık 2 milyon işçi bu amaç doğrultusunda hem sendikalaşmakta hem de bilinçli bir şekilde siyasal alana katılmakta idi (Dereli, 2013). Bu bilinçlenme ve örgütlenme muhalif bir kamuoyu ve tabi ki sermayenin korkulu rüyası olan örgütlü bir işçi sınıfı oluşması yolunda ilerlerken darbe ve 1982 Anayasası sermayenin imdadına yetişmiştir.

4.2. Bir Panzehir olarak Siyasal Ortamın İslamlaştırılması

Yukarıda bahsedilen politik ve ekonomik ortamın geniş halk kitleleri üzerindeki yansıması dikkate alındığında, 1980 askeri darbesinden önce Türkiye toplumunda sol-muhalif alana kayma ya da sola doğru bir hareketlenme olduğu söylenebilir. Hem sendikaların faal bir şekilde işçi sınıfı ile birlikte sermayeye karşı birlik

oluşturması ve hem de dünyadaki muhalif-sol hareketlerin Türkiye’de de popüler olmaya başlaması sonucu bir sola kayış yaşanmıştır. Bu durum elbette sermaye ve devlet aygıtını yönetenler için bir tehlike arz etmekte idi. Bu noktada siyasal İslam hem komünizm karşıtı söylemleri hem de serbest piyasa ekonomisine yaktığı yeşil ışık ile mükemmel bir alternatif olarak ön plana çıkmakta idi (Tuğal, 2009). Bu bağlamda askeri hükümet siyasal İslam’ı yükselen sol-muhalif ideolojiye karşı bir panzehir olarak kullanma politikasını benimsemiştir.

Serbest piyasa ekonomisine sadık politikalar üretmek yolunda karşısına çıkabilecek en ufak bir tehdidi dahi yok etmeye odaklanmış askeri hükümet siyasal İslam’la barışmış ve İslami cemaat ve toplulukların sosyal alandaki aktivitelerine bir serbest alan yaratma politikası benimsemiştir (Öniş & Rubin, 2003). İlmli İslam projesi olarak da adlandırılan bu proje işçi sınıfını apolitikleştirmek ve şükür-rıza temelli bir toplum oluşturmak yolunda işlevsel bir noktada Türkiye siyasi hayatına 1980’lerle birlikte tohumlarını ekmeye başlamıştır. Bu politikalar sonucunda solcu gruplar ve sendikal faaliyetler marjinalleştirilmiş, böylece toplum elinde olanla yetinmeyi öğrenmeye zorlanmıştır.

5. Sonuç

Türkiye’de sendikal faaliyetlerde ve sendikal işçi sayısındaki azalışın 1980 askeri darbesi ve Türkiye’nin neoliberalizme geçişi ile ilişkisini ayrıca bu süreçte yerel-uluslararası sermayenin, devlet ve aygıtlarının, uluslararası finans kuruluşlarının farklı seviyelerde ve farklı zamanlardaki politikalarının birbirleri ile olan ilişkisini incelemiştir. Bu incelemeyi yaparken, hem Türkiye siyasi hayatının gerçeklerinden yola çıkmış hem de Türkiye işçi sınıfı üzerindeki şiddet ve baskının hangi mekanizmalar ve politikalarla 1982 anayasası ve ılımlı İslam politikaları ile giderek artırıldığını incelemiştir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ve öncesinde ilan edilen 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye işçi sınıfı üzerinde bir tahakkümün temelleri atılmıştır. 1960 Anayasası ve yarattığı görece özgürlükçü ortamda filizlenen ve giderek sosyal-siyasal tabanda destekçi sayısını artırmaya başlayan işçi hareketlerinin budanması olarak adlandırabileceğimiz bu süreç ve politikalar Türkiye'nin neoliberalizm ile eklemlenmesi politikasının da bir gerekliliği olarak adlandırılabilir. Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirmesi ve TÜSİAD, MÜSİAD, TOBB gibi sermaye odaklarının devlet aygıtları ile yaptığı ittifak sonucu somutlaşan ve sınıf merkezli bir politika anlayışına son veren bu neoliberal politikaların etkisi sendikal faaliyetler üzerinde yıkıcı olmuştur.

1980'den bu yana darbe ve anayasanın yıkıcı etkilerinden mustarip olan Türkiye işçi sınıfı günümüzde hala örgütlenme ve sendikal faaliyetleri ülke geneline yayma noktasında sıkıntılar yaşamaktadır. İş ve işçi güvenliği, haksız bölüşüm ve dengesiz gelir dağılımı gibi birçok etkenle de birleşince örgütsüz olan işçi sınıfı için sendikalaşmanın hayati bir önem taşıdığı aşikârdır. İşçilerin en büyük savunma mekanizması olan sendikal faaliyetlerin budanması sonucunda Türkiye işçi sınıfı sermaye ve devletten gelebilecek olan muhtemel tehditlere karşı savunmasız bırakılmıştır.

6. Kaynakça

Akkaya, Y. (2002). Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık -II, Praksis (6), 63-101.

Berberoglu, B. (1982). *Turkey in Crisis: From State Capitalism to Neo-colonialism*. Zed.

Blind, K. P. (2009) *Democratic Institutions of Undemocratic Individuals*, Plagrawe, Macmillan.

Boratav, K. (1990). Inter-class and intra-class relations of distribution under 'structural adjustment':

Turkey during the 1980s. *The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability*, 199-229.

Dereli, T. (2013). 6356 Sayılı Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu: Genel Bir Değerlendirme.

Calisma ve Toplum, 36(1).

Hazman, A. (2013), *Ülkemizde Sendikalaşma ve 1 Mayıs, Karşıyaka'nın Sesi*

<http://selcukunesi.com/index.php?>

[module=Author&controller=Article/Read&id=120](http://selcukunesi.com/index.php?module=Author&controller=Article/Read&id=120), [08 Ocak 2014'te erişildi]

Işıklı, A., (1995). *Sendikacılık ve Siyaset*, Cilt 2, Ankara: Öteki Yayınları.

Koç, Y., (1992). "1990 ve 1991 Toplu İş Sözleşmeleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 16, Sayı 143

Margulies, R., & Yildizoglu, E. (1984). Trade unions and Turkey's working class. *Merip Reports*, (121),

15-31.

Marois, T. (2012). *States, Banks and Crisis: Emerging Finance Capitalism in Mexico and Turkey*.

Edward Elgar Publishing.

Onis, Z. (1997). The political economy of Islamic resurgence in Turkey: the rise of the Welfare Party

in perspective. *Third World Quarterly*, 18(4), 743-766.

Onis, Z., & Rubin, B. (2003). *The Turkish Economy in Crisis: Critical Perspectives on the 2000-1*

Crises. Routledge.

Owen, R., & Pamuk, Ş. (1998). *A history of Middle East economies in the twentieth century*. IB Tauris

Publishers.

Özbudun, E. (1991). The post-1980 legal framework for interest group associations. *Strong state and*

economic interest groups: The post-1980 Turkish experience, 41-53.

Ozbudun, E. (2000). *Contemporary Turkish politics: challenges to democratic consolidation*. Lynne

Rienner Publishers.

Özerkmen, N. (2003). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların

Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43, 1, 239-257.

Sakallioğlu, U. C. (1997). The anatomy of the Turkish military's political autonomy,

Comparative Politics, 151-166.

Savran, S. (2002). The Legacy of the Twentieth Century. In Savran, S. & Balkan, N. (Eds.). *The Politics*

of Permanent Crises Class, Ideology, and the State in Turkey, New York: Nova Science Publishers.

Serim, B., (1995). *Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut*. Öteki Yayınevi: Ankara.

Tugal, C. (2009). *Passive revolution: Absorbing the Islamic challenge to capitalism*. Stanford

University Press.

Yalman, G. (2002). The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective: A relativist Paradigm

or a Panoply of Hegemonic Strategies. In Savran, S. & Balkan, N. (Eds.).

The Politics of Permanent Crises Class, Ideology, and the State in Turkey, New York: Nova Science Publishers.

Yalman, G. (2012). Politics and Discourse under the AKP Rule: The Marginalisation of Class-Based

Politics, Erdoganization and Post-Secularism, in Yucesan-Ozdemir, G. & Cosar, G. (Eds.). *Silent Violence: Neoliberalism, Islamist Politics and the AKP Years in Turkey*, Red Quill Books, Ottawa.

Yildiz, K., & Fryer, G. (2004). *The Kurds: culture and language rights*. Kurdish Human Rights Project

